

НАПРЯМ 7. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Ваганова Н. А.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Гулько Ю. А.,

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

Латиш Н. М.,

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Загальна динаміка змін, які характеризують сучасні процеси освіти, праці, повсякденного життя, перенасичуючись інформацією різного масштабу та форм, потребує нового підходу до організації навчального процесу, підготовки майбутніх фахівців, починаючи, як це добре зрозуміло, з дошкільного віку. Новітні розробки проблематики мислення, у тому числі так званого складного мислення, безперечно детермінують пошуки адекватних та ефективних, прогностично надійних методів та методик навчання й виховання, що відзначається багатьма психологами та педагогами.

Протягом дошкільного віку мислення якісно змінюється, а саме розвиваються різні види мислення дітей 4-х, 5-ти і 6-7 років. Наочно-дієве мислення розвивається в процесі предметних дій, вирішення практичних завдань. Пізніше формується наочно-образне мислення, яке стає основним видом дошкільного періоду дитинства.

Важливого значення у розвитку мислення дитини дошкільного віку набуває знаково-символічна діяльність. Так, у процесі різних видів дитячої діяльності відбувається розвиток знакової функції свідомості, і

наприкінці дошкільного віку у дітей починають з'являтися елементи логічного мислення з опорою на поняття, які формуються в тому випадку, якщо організований перехід дитини від зовнішніх орієнтованих дій до дій у внутрішньому плані. Логічне мислення старшого дошкільника характеризується тим, що мовна дія здійснюється з опорою на поняття, при цьому дитина може продумати план дії «в умі» і потім вже виконати відповідну дію.

При цьому велику роль відіграє мовна діяльність самої дитини і мова дорослого, яка направляє розумову діяльність дитини і допомагає формувати узагальнення, що сприяє кращому засвоєнню понять. Зрозуміло, що діти дошкільного віку легше засвоюють поняття, що пов'язані з предметним світом, а важче – абстрактні.

Розвиток творчого мислення у дітей старшого дошкільного віку та їх вміння самостійно ставити проблеми і розв'язувати творчі задачі в умовах нових інформаційних ситуацій формується у процесі особистісної взаємодії дитини з дорослими певній системі. У процесі взаємодії з дорослим відбувається розвиток усіх компонентів пізнавально-творчої діяльності дітей, їх творчих здібностей та пізнавальних вмінь під час спілкування, в навчальній та ігровій діяльності, на музичних та художньо-творчих заняттях. Будь-які види творчої діяльності (ігрова, театралізована, образотворча тощо) повинні обов'язково спиратися на принцип єдності всіх сфер життєдіяльності дитини: емоційної, комунікативної та пізнавальної, що передбачає забезпечення всіх сфер психічного розвитку: інтелектуального, емоційного, вольового, а також культурологічного і духовного аспекту розвитку особистості. Якщо говорити про дошкільний вік, то значна роль належить іграм, як провідному виду діяльності дітей, зокрема сюжетно-рольовим іграм, у процесі яких у дітей розвиваються такі психічні процеси як сприймання, мислення, уява, пам'ять, а також мова, комунікативні здібності, особистісна і мотиваційна сфери. Так, у процесі гри, яка є своєрідною формою активного пізнання навколишнього світу, у дошкільників розвивається самосвідомість, формується здатність до супідрядності мотивів та змінюється сприймання себе і оточуючих, розуміння свого «Я» в системі відносин з оточуючими, прагнення і вміння оцінювати вчинки, поведінку інших дітей та дорослих.

Спонтанне мислення дошкільників часто проявляється в процесі експериментування з новими предметами. Дитяче експериментування – потокова спонтанна діяльність спрямована на розуміння з чітко вираженою тенденцією до трьохкомпонентної стратегіальної структури. А в структурі дитячого експериментування представлені всі компоненти стратегії творчої діяльності: створення задачі, як усвідомлення певної проблемності, поява ідей та розуміння нових

властивостей досліджуваного явища, а також розуміння дитиною свої власних можливостей. Стратегіальна структура дитячого експериментування в свою чергу свідчить про те, що ця діяльність кожен раз протікає по новому і спрямовується згідно якомусь внутрішньому принципу або регулятору яким і визначається. Спостерігаючи за діяльністю дітей в процесі експериментування, ми з'ясували, що частіше всього діти вибудовують свою діяльність за аналогією тому, як вони діяли раніше. Дії по аналогії своїм корінням відходять до наслідувальних дій.

Дитяче експериментування, що протікає за принципом комбінування характеризується тим, що дитина поєднує в процесі своєї діяльності досліджуваний предмет з іншими предметами так, що і сам досліджуваний предмет і те, з чим він з'єднується, не лише змінюють свій вигляд, а і проявляють нові властивості. Так скажімо, як у наведеному вище прикладі, дитина поєднувала липку масу з пластиліном. Згідно нашим спостереженням, дитяче експериментування що відбувається за принципом комбінування, зустрічається з такою ж частотою як і експериментування, що здійснюється за принципом аналогізування.

Дитяче експериментування, що здійснюється за принципом контрастного реконструювання, згідно наших спостережень, зустрічається рідше, ніж попередні види. Однак, воно дозволяє виявляти нові властивості добре знайомих дітям предметів. Для такого типу побудови діяльності характерне використання предмета протилежне тому, як він використовується у звичному побуті. Якщо пластилін призначений для ліплення або скріплення інших предметів, то якщо дитина мочила його у стакані з водою, а потім поєднувала з великою кількістю липкої маси до тих пір, поки пластилін не переставав танути, то такі альтернативні дії призводять до збагачення розуміння властивостей предмету. Як правило, альтернативні експериментальні дії викликають у дітей багато позитивних емоцій, смішать їх. Найбільш яскраво проявляються альтернативне реконструююче експериментування у мовленнєвій творчості, наведемо приклад описаний К.Чуковським, коли дівчинка співала пісеньку «навпаки»: «Дам шматок молока і стакан пирога».

Отже, встановлення дитиною нових зав'язків між об'єктами відбувається в ситуаціях вільного творчого експериментування. Саме в ньому створюються вищі форми творчого узагальнення. Процес протікання предметно практичного експериментування і обумовлює його результат у вигляді узагальненого віддаленого функціонального аналогу, структурно-функціонального аналогу та варіанту комбінацій функціональних та структурно-функціональних аналогів.

Спонтанне мислення дитини проявляється за аналогією або шляхом комбінування кількох аналогів в одному смислового конструкті. Завдяки цьому виникають нові форми узагальнень – творчі віддалені аналогії, коли дитина об'єднує предмети (їх структурні і функціональні характеристики) за такими суттєвими спільними ознаками, які раніше не виділяла і переносить їх у нові ситуації.

Розвиток творчого мислення молодших школярів в умовах інформаційної невизначеності включає готовність до розв'язування ними нових задач, розширення спектру здібностей (пізнавальних, інтелектуальних, спеціальних) та прояви особистісних якостей (емоційність, сміливість, уява, фантазування, інтуїтивність тощо), які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності.

Як виявилось, в учнів молодшого шкільного віку в процесі розв'язування як образотворчих задач так і задач на конструювання, домінуючою є орієнтація на структурні властивості об'єктів і рідко враховуються при цьому їх функціональні властивості.

Учні молодших класів малюють, як правило, згідно з уявленнями про предмети і явища навколишнього світу і створення чуттєвого образу забезпечуються активізацією еталонів довготривалої пам'яті і перетворюючою діяльністю уяви, спрямованої на довільне відтворення образу (або даних минулого сенсорного досвіду). Основним змістом цієї діяльності є не стільки активізація минулого сприйняття, скільки його активне перетворення, яке призводить до створення образу. Спрямованість і характер перетворень, що виникають при цьому в образній формі, обумовлюється суб'єктивними орієнтирами дитини, її інтересами, устремліннями, емоційно-образним ставленням до оточуючого світу.

Робота над образом створюваної конструкції чи малюнку передбачає такі мислительні операції як аналіз, синтез, порівняння, виявлення близьких та віддалених аналогій, комбінування структурних і функціональних ознак, тощо. На основі співставлення наявних знань із сприймаючою інформацією і реальним об'єктом відбувається пошук і прийняття рішення, вибір найбільш доцільного і пластичного способу зображення із всіх можливих, які є в арсеналі дитини на даний момент. Образ, що фіксує наслідок рішення (задуму), конструюється засобом візуального мислення з урахуванням вимог поставленого завдання. Під час створення задуму може відбуватися переорієнтація на більш значущі властивості і ознаки, тобто перекодування на «власну» мову. Такий процес може відбуватися за участю свідомості або здійснюватися автоматично (підсвідомо). Це зумовлено наявністю у пам'яті відповідних знань і умінь, які дитина набуває у процесі навчання і на основі власних вражень з оточуючої дійсності.

Список використаних джерел:

1. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ:, 2021. 165 с.

Дерев'янюк Д. В.,

*студентка спеціальності Дошкільна освіта
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

Науковий керівник: Ревть А. Б.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ГЛИБИННИЙ ЗМІСТ ТРИВОЖНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ ДІТЕЙ

Травматичним досвідом для дитини є не тільки її явні негативні переживання, а й незадоволення базових потреб на відповідних стадіях розвитку або надмірне їхнє задоволення.

Глибинний зміст тривожних переживань детально описаний у працях психоаналітиків. Так, З. Фрейд [3, с. 254] розглядає кожен симптом як прояв неусвідомлених процесів, що сформувалися під впливом травматичного досвіду, який витісняється та фіксується у несвідомому і може час від часу нагадувати про себе. Слід сказати, що фіксація – це збереження архаїчних (більш ранніх) способів досягнення задоволення, ставлення до об'єктів, механізмів захисту, яке виникло внаслідок травматизації (фрустрації).

На думку З. Фрейда, кожному етапу психічного розвитку відповідає свій тип страху. Травми при пологах супроводжуються страхом розділення, пізніше – це страх втрати об'єкта-матері. Потім приходиться страх смерті та страхи, пов'язані з жорстокими вимогами «Над-Я».

Представник неофрейдизму К. Хорні поділяє розвиток дитини на шість основних стадій: нарцисичну, шизоїдну, депресивну, анальну, едипальну, латентну. На різних етапах розвитку можуть фіксуватися травматичні переживання, які формуються у симптоматичні комплекси, зокрема виникає схильність до неадекватної тривожності. Тривожність, сформована на різних етапах розвитку внаслідок фрустрації, може набувати певних відтінків і супроводжувати людину все її життя [5, с. 112].